

TOMASZ GRAFF
BARTŁOMIEJ WOŁYNIEC
S. ELŻBIETA ELENA WRÓBEL CSFN

MIKOŁAJ ZEBRZYDOWSKI 1553-1620

SZKIC BIOGRAFICZNY

**MIKOŁAJ
ZEBRZYDOWSKI
1553–1620**

SZKIC BIOGRAFICZNY

Tomasz Graff
Bartłomiej Wołyniec
s. Elżbieta Elena Wróbel CSFN

MIKOŁAJ ZEBRZYDOWSKI 1553–1620

SZKIC BIOGRAFICZNY

KRAKÓW

Tomasz Graff, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Bartłomiej Wołyniec, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
s. Elżbieta Elena Wróbel CSFN, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

© Copyright by Tomasz Graff, Bartłomiej Wołyniec, s. Elżbieta Elena Wróbel CSFN, 2020

RECENZENCI

Ks. dr hab. Andrzej Bruździński, prof. UPJPII w Krakowie
Dr hab. Andrzej Nowakowski, prof. PWSZ w Tarnowie

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Weronika Werewka

TŁUMACZENIA TEKSTÓW ŁACIŃSKICH

Tomasz Babnis

PROJEKT OKŁADKI

Igor Stanisławski

ISBN 978-83-8138-297-7 [druk]

ISBN 978-83-8138-329-5 [online, PDF]

<https://doi.org/10.12797/9788381383295>

Wydano staraniem
Urzędu Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej

Dofinansowano ze środków
Województwa Małopolskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
CZĘŚĆ I. MAGNAT I POLITYK	15
I. GENEALOGIA ZEBRZYDOWSKICH (BW)	15
1. Legendarne początki	15
2. Linia (wielkopolska) na Więcborku	18
3. Linia (małopolska) na Zebrzydowicach	23
4. Wojewoda krakowski i jego potomkowie	25
5. Relacje między obu gałęziami	38
II. MŁODOŚĆ I EDUKACJA (EW)	46
1. Dziecko epoki	46
2. W jezuickiej szkole	46
III. W SŁUŻBIE PAŃSTWA – OKRES PRZEDROKOSZOWY (TG)	53
1. Błyskotliwe początki	53
2. Obrońca Krakowa	60
3. Kolejne dostojęstwa	66
4. Między królem a kanclerzem	68
IV. W MATNI ROKOSZU (TG)	77
1. Kamienica starościńska	77
2. Kości zostały rzucone – zjazdy stężycki i lubelski	83
3. Rokosz sandomierski	87
4. Ugoda w Janowcu	91
5. W stronę Guzowa	96
6. Bitwa pod Guzowem i rojenia o wolnej elekcji	102
7. Pojednanie	105
8. Ostatnie lata	109

CZĘŚĆ II. FUNDATOR I DOBRODZIEJ	115
I. KALWARIA (BW/EW)	115
1. Fundacja klasztoru oo. bernardynów	115
2. Kalwaryjska Jerozolima	129
3. Założenie Zebrzydowa (Kalwarii)	138
II. CZYNNA POBOŻNOŚĆ (EW)	146
1. Synowie Świętego Ignacego	146
2. „Współbracia” bernardyni	150
3. Zakonnicy z góry Karmel	154
4. Troska o Dom Boży	158
III. RODOWE GNIAZDO (EW)	164
1. Zebrzydowice – wieś i parafia	164
2. Bractwo św. Michała Archanioła	170
3. Szpital dla inwalidów wojskowych	174
CZĘŚĆ III. W PAMIĘCI WSPÓŁCZESNYCH I POTOMNYCH	181
I. MIKOŁAJ ZEBRZYDOWSKI W LITERATURZE XVI–XVII W. (BW/EW)	181
1. Listy dedykacyjne	182
2. Stemmata	189
3. Cykle poetyckie	195
4. Literacki wizerunek za życia	196
5. Legenda	201
II. IKONOGRAFIA MIKOŁAJA ZEBRZYDOWSKIEGO (BW)	209
1. Medal	210
2. Grafika	211
3. Portrety	212
ZAKOŃCZENIE	217
Bibliografia	223
Summary	237
Wykaz skrótów	241
Spis ilustracji	243
Indeks osobowo-geograficzny	247

Szanowni Państwo

Rok 2020 jest wyjątkowy dla naszego miasta i społeczności Kalwarii Zebrzydowskiej. Obchodzimy 400. rocznicę śmierci fundatora pierwszej Polskiej Jerozolimy oraz założyciela miasteczka obecnej Kalwarii Zebrzydowskiej. Z okazji tego jubileuszu trafia do Państwa wyjątkowa publikacja o Mikołaju Zebrzydowskim.

Mikołaj Zebrzydowski był osobą bardzo dobrze wykształconą, prowadził bardzo religijne życie, czynnie włączał się w sprawy Rzeczypospolitej. Odznaczał się pracowitością i uczciwością. Nie skąpił ofiar na potrzeby Kościoła i państwa. Przez papieży uważany był za pierwszego świeckiego obrońcę Kościoła katolickiego w Polsce.

Dzieło, jakie zapoczątkował Mikołaj Zebrzydowski, kalwaryjskie dróżki, kościółki i kapliczki oraz park pielgrzymkowy, zostało po prawie 400 latach od śmierci fundatora uhonorowane wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO. Było to doskonałym podsumowaniem życiowych działań, jakie Mikołaj Zebrzydowski herbu Radwan podjął w XVII w.

W Państwa ręce trafia pierwsze w pełni naukowe opracowanie na temat życia i działalności Mikołaja Zebrzydowskiego, stworzone przez wybitne gremium autorów będących znawcami czasów, w jakich żył nasz wielki fundator. Pragnę złożyć im moje gorące podziękowania za kilkumiesięczną pracę nad tą publikacją. Podkreślę, że działania prowadzące do powstania tej biografii odbywały się w trudnym czasie pandemii, co przysporzyło wielkich problemów w zbieraniu materiałów, dokonywaniu kwerend i realizacji tego wydania.

Drodzy Czytelnicy, zachęcam do lektury i zapoznania się z sylwetką Mikołaja Zebrzydowskiego – wielkiego fundatora Kalwarii Zebrzydowskiej.

Burmistrz Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej

Dr hab. inż. Augustyn Ormanty

WSTĘP

Książka ta powstała w związku z pragnieniem uczczenia przez Urząd Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej przypadającej na ten rok 400. rocznicy śmierci wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620). Fundator klasztoru kalwaryjskiego i założyciel dzisiejszej Kalwarii Zebrzydowskiej jest z pewnością jedną z najbardziej kontrowersyjnych postaci w galerii słynnych Polaków. Już w czasach mu współczesnych uważano go za zdrajcę, rokoszanina, wichrzyciela, uosobienie pychy i ambicji magnackiej, ale inni widzieli w nim przede wszystkim obrońcę wolności szlacheckiej i majestatu Rzeczypospolitej, pobożnego fundatora i mecenasa¹. Aleksander Gwagnin w liście dedykacyjnym do polskiego wydania *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* (1611) wśród wielu komplementów nazwał go nawet Ojcem Ojczyzny – *Pater Patriae*². Również na kartach polskich dzieł historycznych postać Zebrzydowskiego była odmalowywana w różnych odcieniach. Stosunkowo często pojawiały się głosy krytyczne, na co rzutowała głównie rola, jaką wojewoda krakowski odegrał w czasie rokoszu sandomierskiego. Ostatnio wśród historyków potępiających Zebrzydowskiego za wichrzycielstwo i zamach na praworządność oraz na majestat króla szczególnie mocno brzmi głos wybitnego badacza wczesnej epoki Wazów – Janusza Bylińskiego³. Na drugim biegunie znajduje się z kolei opinia

---

1 Zob. np. *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606–1608*, wyd. J. Czubek, t. 1: *Poezja rokoszowa*, Kraków 1916; t. 2–3: *Proza*, Kraków 1918.

2 A. Gwagnin, *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, Kraków 1611, s. 10 (przedmowa).

3 J. Byliński, *Mikołaj Zebrzydowski, zasłużony rotmistrz królewski – niefortunny wódz rokoszu 1606–1608*, [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, Opole 2015, s. 291–348. Porywczym awanturnikiem i fanatycznym katolikiem nazwał go też np.

ojca Hieronima E. Wyczawskiego, który szczególnie akcentował pobożne zasługi fundatora Kalwarii. Badacz ten usprawiedliwiał czyny Zebrzydowskiego w czasie rokoszu, wskazując ogólnoszlachecki charakter tego wystąpienia i rosnące od dawna niezadowolenie z rządów Zygmunta III Wazy. Podkreślał również czyste intencje wojewody krakowskiego, nieomal bagatelizując katastrofalne skutki jego antykrólewskich działań, których ten dumny magnat dopuścił się, będąc głównym inicjatorem wystąpienia przeciw bądź co bądź legalnemu władcy⁴. Zupełnie inaczej spojrział na ten aspekt Augustyn Ormanty, który w swoim zarysie biografii Zebrzydowskiego jednoznacznie potępił postępowanie wojewody krakowskiego w czasie rokoszu, choć zaznaczył, opierając się na kronice klasztornej ojca Ludwika Boguskiego (zm. 1618 w Kairze), powiernika Zebrzydowskiego, że istnieją „przesłanki zmniejszające jego winę”. Zaakcentował równocześnie wkład wojewody krakowskiego w rozwój polskiej kultury oraz widział w nim przede wszystkim pobożnego fundatora klasztoru i założyciela miasta – dzisiejszej Kalwarii Zebrzydowskiej. Słusznie zauważył przy tym, że Mikołaj był postacią barwną i złożoną⁵.

W zasadzie każdy z historyków zajmujących się dziejami rządów pierwszych królów elekcyjnych próbował ustosunkowywać się do działań politycznych Mikołaja Zebrzydowskiego w tym okresie – albo jednostkowo oceniając jego postać, albo też widząc jego poczynania na szerszym tle, np. działań opozycyjnych przy boku Jana Zamoyskiego, po śmierci fundatora Zamościa (1605), a także w świetle przemian w łonie ruchu rokoszowego w latach 1606–1609 oraz sytuacji politycznej w kolejnych latach. Postawę Zebrzydowskiego w kontekście wydarzeń rokoszowych najpełniej opisali dotych-

---

M. P ł a s z c z y c a, *Nie od razu klasztor zbudowano*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2002, nr 7, s. 41–44.

4 H. E. W y c z a w s k i, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 80–84 (tu także przegląd starszych opinii i ocen historiografii na temat roli Mikołaja Zebrzydowskiego w czasie rokoszu).

5 A. O r m a n t y, *Wybrane epizody z życia i działalności Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620)*, Kraków 2003, s. 5–27. Fragment *Historia Calvariae seu diligens et accurata descriptio situs fundationis privilegiorum devotissimis Conventus Zebrzydovicens. s. Mariae Angelorum ad Calvariam* (APB, rkps IV-a-1) dotyczący rokoszu, w którym bernardyn bezkrytycznie usprawiedliwiał działania Mikołaja, odmalowując tragizm jego położenia, został wydany drukiem u schyłku XIX wieku: *Przyczynek [Boguskiego] do dziejów rokoszu Zebrzydowskiego przez ks. Juliana Bukowskiego*, wyd. J. B u k o w s k i, „Kwartalnik Historyczny” 1894, nr 8, s. 230–238. Jest to z pewnością źródło fundamentalne dla biografii Zebrzydowskiego, choć ze względu na jego tendencyjność i silną gloryfikację czynów fundatora klasztoru kalwaryjskiego należy traktować je z dużą ostrożnością.

czas Jarema Maciszewski (choć jego praca przedstawiająca pierwszą fazę rokoszu charakteryzuje się typową narracją i metodą stosowaną w historiografii PRL-owskiej)⁶ oraz ostatnio Agnieszka Pawłowska-Kubik, która w sposób mistrzowski przedstawiła kunktatorstwo wojewody w czasie wojny domowej, jego wahania, ambicje i cele polityczne oraz rzeczywisty wpływ na bieg politycznych wypadków⁷. Oryginalne ujęcie życiorysu Zebrzydowskiego dał też Piotr Guzowski, porównując biografię Mikołaja z biografią jego przyjaciela, późniejszego prymasa i kardynała – Bernarda Maciejowskiego⁸. Niezwykle cenny jest także artykuł Jana Rysia – ukazujący związki starosty i wojewody krakowskiego z Krakowem⁹. Powyższe publikacje, a także inne, niewspomniane w tym miejscu¹⁰, stanowią jednak zaledwie zbiór mniej lub bardziej istotnych przyczynków przydatnych do odtworzenia życiorysu Mikołaja Zebrzydowskiego. W zasadzie spośród wyżej wymienionych autorów tylko Janusz Byliński podjął się dotąd próby szerokiego przedstawienia biografii bohatera tej książki, czemu dał wyraz w niemal sześćdziesięciostronicowym artykule *Mikołaj Zebrzydowski, zasłużony rotmistrz królewski – niefortunny wódz rokoszu 1606–1608*¹¹. Niemniej jednak nikt dotąd nie pokusił się o postawienie kolejnego kroku i napisanie naukowej monografii Mikołaja Zebrzydowskiego. Tym samym niniejsza książka, przygotowana przez historyków związanych zawodowo z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, jest pierwszym takim zamierzeniem w polskiej historiografii. Zdecydowaliśmy się przedstawić w niej genealogię rodu Zebrzydowskich wraz z próbą rozwikłania tajemnic związanych z najbliższą rodziną Mikołaja. Do tej pory ustalenia badaczy (m.in. Włodzimierza Dworzaczka¹², Hieronima E. Wyczawskiego¹³) bezrefleksyjnie były bowiem powielane przez kolejnych historyków (dotychczas uważano np., że miał brata Jana, a Dorota z Herburtów była jego pierwszą i zarazem

6 J. Maciszewski, *Wojna domowa w Polsce (1606–1609). Studium z dziejów walki przeciw kontrreformacji*, cz. 1: *Od Stężycy do Janowca*, Wrocław 1960.

7 A. Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019.

8 P. Guzowski, *Bernard Maciejowski i Mikołaj Zebrzydowski – biografie (prawie) równoległe*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz przy współ. E. Dubas-Urwanowicz, P. Guzowskiego, Białystok 2003, s. 71–93.

9 J. Ryś, *Związki Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620) z Krakowem*, „Studia Historyczne” 1986, t. 29, z. 2 (113), s. 181–193.

10 Zob. wykaz bibliografii.

11 J. Byliński, *Mikołaj Zebrzydowski...*, s. 291–348.

12 *Genealogia. Tablice*, oprac. W. Dworzaczek, Warszawa 1959, tabl. 134.

13 H. E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska...*, s. 60–91.

jedyną żoną). Niewielu autorów sięgało też po źródła archiwalne, m.in. ignorowano zapiski ujęte w Metryce Koronnej oraz informacje zawarte w herbarzach, odnoszące się do rodu Zebrzydowskich. Równie mało znane były do tej pory lata młodości Zebrzydowskiego, jak również wpływ na jego edukację i karierę osób z najbliższego otoczenia.

Z pewnością sporym wyzwaniem, przed jakim stanęliśmy, było ukazanie kariery wojskowej i działalności politycznej Zebrzydowskiego przed rokoszem, postępowania w czasie wojny domowej oraz stopniowego odsuwania się od wystąpień na forum publicznym w ostatnich latach życia. Dlatego postanowiliśmy oddać głos źródłom oraz najwybitniejszym badaczom epoki pierwszych królów elekcyjnych. Nie stroniliśmy też od własnych ocen postawy politycznej dumnego magnata, pozostawiając jednak Czytelnikowi możliwość wyrobienia sobie własnego zdania na ten temat.

Osobną część książki zajmują rozdziały poświęcone fundacji klasztoru kalwaryjskiego wraz z drózkami oraz opis fenomenu kalwaryjskiej Jerozolimy. Ze względu na powstałe w literaturze przedmiotu liczne nieporozumienia dotyczące fundacji miasta Zebrzydów (dzisiejszej Kalwarii Zebrzydowskiej) oraz daty jego powstania, nie pominęliśmy także krótkich rozważań na ten temat. Nie mogło zabraknąć ponadto rozdziału dotyczącego Zebrzydowicz – wraz z opisem działalności fundacyjnej wojewody krakowskiego w jego gnieździe rodowym, ze szczególnym uwzględnieniem budowy kościoła, erekcji bractwa św. Michała Archanioła, powstania szpitala dla inwalidów wojennych oraz sprowadzenia do tej miejscowości bonifratrów. Postanowiliśmy ponadto zwrócić uwagę na inne fundacje Mikołaja Zebrzydowskiego oraz jego związki z zakonami. Wreszcie integralną częścią tej książki są rozdziały szerzej wpisujące się w tzw. kulturę pamięci¹⁴. Postanowiliśmy ukazać Czytelnikowi nie tylko portret Mikołaja Zebrzydowskiego na podstawie zachowanej do dzisiaj ikonografii, ale również jego obraz w pismach jemu współczesnych, m.in. w panegirykach oraz w innych dziełach kultury stworzonych zarówno za życia, jak i po jego śmierci.

W tym miejscu pragniemy dodać, że książka ta pisana była w nieoczekiwanie trudnych dla badaczy warunkach. Trudnych, bowiem nikt, podobnie jak w czasach naszych przodków, nie mógł przewidzieć momentu nadejścia

---

14 Zob. np. A. A s s m a n n, *Między historią a pamięcią. Antologia*, Warszawa 2013, *Communica-re*; C. C o r n e l i ß e n, *Czym jest kultura pamięci? Pojęcie-metody-perspektywy*, [w:] *(Kon)teksty pamięci. Antologia*, red. K. K o Ń c z a l, Warszawa 2014, s. 247–264, *Biblioteka „Kultury Współczesnej”*, nr 6.

morowego powietrza, co na kilka miesięcy wręcz uniemożliwiło autorom jakiegokolwiek dostęp do archiwów i bibliotek (poza zasobami internetowymi). Dlatego też ze względu na nieubłagane terminy wydawnicze związane z rocznicowymi oczekiwaniami Urzędu Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej byliśmy zmuszeni zrezygnować z koncepcji badawczych, których nie mogliśmy zweryfikować źródłowo. Dla wygody Czytelnika niebędącego zawodowym historykiem, ograniczono też w pewnym zakresie aparat naukowy – wskazując w nim jednak najważniejsze źródła i opracowania. Niemniej jednak mamy nadzieję, że udało nam się w niniejszym szkicu nie tylko zebrać i poddać ocenie dotychczasowy dorobek polskiej historiografii dotyczący życia wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego, ale też ukazać zupełnie nieznane karty jego biografii, dając tym samym asumpt do dalszych, z pewnością koniecznych badań nad tą wielowymiarową i barwną postacią. Prześledźmy zatem wspólnie *sine ira et studio* najważniejsze etapy i wydarzenia jego życiorysu, Szanownemu Czytelnikowi pozostawiając ostateczny osąd dotyczący bohatera tej książki.

Zapraszamy do lektury!

Autorzy*

---

* Rozdziały książki są sygnowane inicjałami autorów: TG – Tomasz Graff, BW – Bartłomiej Wołyniec, EW – s. Elżbieta Elena Wróbel CSFN.

SUMMARY

MIKOŁAJ ZEBRZYDOWSKI (1553–1620): A BIOGRAPHICAL SKETCH

This book by Tomasz Graff, Bartłomiej Wołyniec, and Sister Elżbieta Elena Wróbel, CSFN, is the first attempt at presenting a complete biography of Mikołaj Zebrzydowski, a Voivode of Krakow and one of the most important Polish politicians of the late sixteenth and early seventeenth centuries. This devout Catholic was also a patron and founder of numerous works of piety, the largest of which is the so-called “Jerusalem Calvary;” i.e., the Bernardine abbey and complex of pathways near his ancestral town of Zebrzydowice. Until the present day, it is one of the most important shrines devoted to the Passion and to Mary in Poland. Mikołaj was also the founder of the city Zebrzydów, present-day Kalwaria Zebrzydowska, just outside the abbey. Polish history textbooks tend to present Zebrzydowski as the main collaborator of and later successor to Jan Zamoyski, Grand Chancellor and Great Hetman of the Crown, who contested the policies of King Sigismund III Vasa and above all initiated the civil war of 1606-1609, which is often called Zebrzydowski’s rebellion in reference to him. The debate on his stance during the rebellion divided his contemporaries; it is present in the historical literature and broadly understood culture, including works of literature, up until today.

This publication sheds light on the genealogy of the Zebrzydowski clan as well as Mikołaj’s closest family surroundings. The authors use sources from Zebrzydowski’s era and old Polish rolls of arms, which made the verification of numerous erroneous theories that are often repeated in the literature possible. They have succeeded in establishing that before his marriage to Dorota

of Herburtów, Zebrzydowski was married to another woman, whose name remains unknown, while his alleged brother Jan did not exist, as the voivode of Krakow was an only child.

Next, Zebrzydowski's youth and education are presented. They were only superficially typical of the children of magnates - Zebrzydowski's father Florian was a Castellan of Oświęcim and Lublin - because as a graduate of Jesuit schools Mikołaj belonged to the first generation of Polish aristocratic youths who made use of the then-innovative means of teaching that was then promoted and implemented by the Jesuits. The authors have also arrived at the conclusion that despite old conceptions Zebrzydowski was very well-educated, although he never received any academic degree.

The next chapters present the course of Mikołaj Zebrzydowski's political career, which is a major accomplishment, as apart from the works of a small number of historians (including H. Guzowski and J. Byliński) his political biography had been previously presented through the prism of the anti-royal rebellion. The results of this research allow us to conclude that Mikołaj was an accomplished military man who bravely fought in wars against Russia and was a politician devoted to the service of his state. One of his main accomplishments was co-commanding the defense of Krakow against the armies of Maximilian Habsburg, which made it possible for the Swedish prince Sigismund Vasa to ascend to the Polish throne (1587). Up until the rebellion, he tried to collaborate with this ruler, although he was to a large extent politically dependent on his protector, Jan Zamoyski.

Meanwhile, the presentation of the period of the rebellion, when Zebrzydowski blatantly turned against the king, takes into consideration not only the complicated political situation; the authors have made an attempt at guessing the personal ambitions and motivations of the proud magnate. Although he was the co-creator of one of the greatest political crises in the history of modern Poland, Mikołaj Zebrzydowski was confident about his contributions to the Fatherland up to the very end; he believed that he was correct in defending the freedom of the nobility and laws of the Commonwealth, which the king had allegedly violated. Unfortunately, during the rebellion and after it he could not prove that there was any substance to his accusations against the monarch (including striving towards *absolutum dominium*, colluding with the Habsburgs regarding the renunciation of the throne, a lack of vigilance of the borders, etc.). For many of his contemporaries, the main reason for the outbreak of the anti-royal rebellion was the offended ambition of the voivode, whom

the king had expelled from the tenement on the castle hill in Krakow, which he occupied as the starosta of Krakow. Supposedly, Sigismund III did this to make room for guests who had come to attend his wedding with Constance of Austria, which Zebrzydowski had vocally opposed. Constance was the sister of the king's deceased previous wife, Anne of Austria. When evaluating Zebrzydowski's political skills during the unsuccessful rebellion, one should also note that he lacked the charisma of Jan Zamoyski and was incapable of controlling the moods of the nobility, who had congregated in large numbers during the rebellion. Although he was a zealous Catholic who received praise from Catholic prelates and the Holy See for his anti-Protestant stance, he did not fail to collaborate with dissidents (such as the Calvinist Prince Janusz Radziwiłł) who were at the foreground of the anti-royal rebellion. After the defeat of the rebel army during the Battle of Guzów in 1607, the voivode sought agreement with the king, but he tried to dictate his own conditions, always emphasizing the purity of his intentions. Ultimately, he was forced into a humiliating truce with Sigismund III, to whom he officially apologized for his actions. After the rebellion, he loyally supported the king, although evidence attesting to his disagreement with some of the king's policies has been found. As a result of declining health, his political activity was smaller in the last decade of his life, although the authors have proven that despite the opinions of some historians, it was not completely marginal.

The second part of the book is devoted to Mikołaj Zebrzydowski's foundational and charitable activities with a particular emphasis on the establishment of the abbey in Kalwaria Zebrzydowska, the city of Zebrzydów, his activities in his ancestral town of Zebrzydowice, and his patronage over various religious congregations. The oldest municipal records, which are contained in the National Archives in Krakow, have been used for the first time in research on the beginnings of today's Kalwaria Zebrzydowska. In light of this and other sources, it has been discovered that there is weak historical evidence in favor of the date of the foundation of the city (1617), which had hitherto been considered uncontroversial. Zebrzydowski helped the poor through the Arch-Brotherhood of Mercy founded by the Jesuit Rev. Piotr Skarga. He also founded a hospital for army veterans in Zebrzydowice, where he brought the Brothers Hospitallers of Saint John of God and established the Brotherhood of St. Michael the Archangel at their church. He supported numerous religious orders and was especially close to the Bernardines and the Jesuits, although the latter did not support his rebellion against the king. Gathering numerous traces of philanthropy has

SUMMARY

undoubtedly expanded the perspective of his pious works, which had previously been seen through the prism of the best-known and grandest of them, the foundation of Kalwaria Zebrzydowska, undoubtedly his life's work.

Finally, the last part of the book presents the image of Mikołaj Zebrzydowski in literature and art, both during his life after his death. This gave encouragement to present his white and black legends, which have functioned across the centuries in the culture of memory up until the present day. This book also presents an attempt at an assessment of the voivode, who appears to the authors as a man of flesh and blood, a typical Polish magnate with all his flaws and merits. He was both a valiant defender of his fatherland and collaborator of several consecutive elected kings as well as a politician who represented Jan Zamoyski's interests. Lacking the talents of his protector, who died in 1605, he lost what was undoubtedly the most important political contest of his life; i.e., the anti-royal rebellion, over which at one point he lost control. Without a doubt, he was a complex and extraordinary figure, albeit not a towering one. Although this monograph provides a broad view of Mikołaj Zebrzydowski's life and activities, it was ultimately conceived as a biographical sketch. While working on this book, the authors had a difficult task because of the partial and, at one point, total lack of access to archives and libraries as a result of the coronavirus epidemic. Thus, this publication does not exhaust the entirety of this topic, but it should be a basis and incitement for future scholars in their research on the figure of Mikołaj Zebrzydowski.

W Państwa ręce trafia pierwsze w pełni naukowe opracowanie na temat życia i działalności Mikołaja Zebrzydowskiego, stworzone przez wybitne gremium autorów będących znawcami czasów, w jakich żył nasz wielki fundator.

Burmistrz Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej
Dr hab. inż. Augustyn Ormanty

Niniejsza książka jest szkicem biograficznym i nie rości sobie pretensji do tego, by być czymś więcej. Niemniej jest pierwszą próbą spojrzenia na osobę Mikołaja Zebrzydowskiego wielowymiarowo i wielowątkowo, gdyż tylko w taki sposób można lepiej zrozumieć tę barwną i zasłużoną dla kultury i Kościoła postać. Przede wszystkim zaś dla samej Kalwarii Zebrzydowskiej – miasta uznającego go za swego założyciela, od którego też wzięto swoją nazwę.

[...] Obraz Zebrzydowskiego, który wyłania się z przeszłości, ukazuje człowieka o niezwykle złożonej osobowości. Z jednej strony to magnat, którego duma i ambicja były powszechnie znane i podkreślane zarówno przez wrogów, jak i kronikarzy próbujących zachować obiektywizm, a jednocześnie człowiek pełen pokory (widocznej szczególnie pod koniec życia), którą często uważano za fałszywą i dewocyjną. Z drugiej strony to dzielny obrońca Ojczyzny, robiący błyskotliwą karierę przy boku kanclerza Jana Zamojskiego, a jednocześnie opozycjonista wobec legalnego władcy i przywódca rokoszu, który był wojną domową i doprowadził do bratobójczej walki. To także wierny syn Kościoła, pobożny fundator kościołów, przyjaciel zakonów i człowiek ceniony przez Stolicę Apostolską, co nie przeszkadzało mu jednocześnie w czasie rokoszu czynnie współpracować z innowiercami, narażając się w ten sposób na nieustanne wypominanie tego faktu przez przeciwników. Przy tym wszystkim miał on niczym niezłamane przekonanie, że wszystkie jego decyzje i wybory płyną z czystych intencji i pragnienia działania dla dobra Ojczyzny, zgodnie z własnym sumieniem.

Fragmenty Zakończenia

Wydano staraniem
Urzędu Miasta
Kalwarii Zebrzydowskiej

MAŁOPOLSKA

Dofinansowano ze środków
Województwa Małopolskiego

[HTTPS://AKADEMICKA.PL/](https://akademicka.pl/)

ISBN 978-83-8138-297-7

9 788381 382977